

Miljøministeriets forventninger til et forskningscenter om menneske og natur

Af Kristian Kristiansen og Gregers Algreen-Ussing

Forord

Miljøministeriets forventninger er beskrevet i det notat som dannede baggrund for samarbejdet mellem ministeriet og Statens Humanistiske Forskningsråd, og som gengives i det følgende. Der knytter sig dog en lille historisk fodnote til dette samarbejde. Det har nemlig sit udspring i det første humanistiske forskningscenter ved Københavns Universitet.

Her arrangerede Kristian Kristiansen og Kenneth Olwig i foråret 1989 et seminar med titlen »Naturens kultur og kulturens natur«, hvortil vi havde inviteret repræsentanter fra Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Planstyrelsen, Fri-luftsrådet, Danmarks Naturfredningsforening, samt en række humanistiske forskere. David Lowental, som med sin bog »The past is a foreign country« fra 1985 havde placeret sig centralt i diskussionen, var inviteret som indleder.

Seminaret skabte grundlaget for en dialog, som blev videreført indenfor Miljøministeriets rammer i løbet af 1990. Den faldt i tråd med en række parallelle bestræbelser i Ministeriet for at fremme en bredere forståelse af miljøproblemerne.

Samarbejdet med Det Humanistiske Forskningsråd repræsenterer også på andet vis noget nyt, idet man for første gang sponsorerer humanistisk grundforskning. Det betyder, at forventningerne ikke er knyttet til bestemte emner eller projekter, som Ministeriet p.t. arbejder med, men mere bredt til udviklingen af en ny videnskabelig bevidsthed om et for Ministeriet centralt emne.

Miljøministeriet håber at kunne indgå i en faglig dialog med centerets medarbejdere i form af seminarer m.v. sådan at resultaterne fra forskningscentret med tiden kan finde vej ind i Ministeriets administration. Vi ser således centret som en

faglig inspiration, der kan være med til at kortlægge, og måske grundlægge, et nyt tværvideenskabeligt forskningsfelt om sammenhængene mellem menneske og miljø.

Miljøministeriets interesser i et forskningscenter

Indledning

Hvad er baggrunden for at miljøministeriet signalerer en interesse i at medvirke til dannelsen af et forskningscenter om menneske og natur (sådan som det er beskrevet i opslaget fra det humanistiske forskningsråd)? Der er tale om et politisk, og dermed samfundsmæssigt begrundet behov, som i 1990'erne stiller krav om en ny, mere humanistisk, kulturel og sociologisk præget viden på miljøministeriets område.

Det politiske system står overfor en række udfordringer i 1990'erne, som på miljøministeriets område vil stille krav til at kunne udmønte en miljø, natur og planlægningspolitik på en måde, der ikke alene er baseret på traditionelle, målelige informationer om miljøet, naturen og infrastrukturen, men i ligeså høj grad tager udgangspunkt i kulturelle og moralske traditioner i befolkningen. Det sker ud fra en erkendelse, indvundet i 1980'erne, af, at miljøområdet er blevet noget man i stigende grad har en personlig holdning til. Grænserne for traditionelle regulerende indgreb er endvidere på visse områder nået. En ny økologisk orden må derfor forankres i en ny kulturel orden. Det betyder, at der i stigende grad vil være behov for at medvirke til en holdningsbearbejdning i retning af større personlig ansvarlighed – fra den enkelte borger til virksomheder, interesseorganisationer, foreninger m.v. – hvad enten vi taler om sundhed, miljø, eller bevaring. Dette kombineres med en lovgivning, hvor man søger at stimulere målsætningen om bæredygtig samfundsproduktion og miljørigtig adfærd gennem økonomiske styringsmidler indenfor de respektive lovkomplekser.

Kort sagt, betingelserne for miljøministeriets forvaltning er nogle andre i 1990'erne, og det stiller krav om ny eller supplerende viden, som tager udgangspunkt i det holdningsprægede

– hvad enten man kalder det en humanistisk, en kulturel eller en sociologisk indgang.

En sådan viden findes der spredte ansatser til i dag. Etableringen af et center vil imidlertid kunne koncentrere og styrke den forskningsmæssige indsats på et kvalitativt højt niveau. Ved sin deltagelse heri, som fødselshjælper og samarbejdspartner, opnår miljøministeriet endvidere, at resultaterne af denne forskning bliver en del af ministeriets faglige videnopbygning.

Herefter vil de hovedinteresser blive beskrevet, som miljøministeriet forventer at få tilgodeset ved et samarbejde om medfinansiering af et forskningscenter. Det må opfattes som retningsgivende udgangspunkter, indenfor hvilke en lang række projekter vil kunne formuleres, hvilket der gives udvalgte eksempler på.

Natur og etik. Menneske og natur i historisk og videnskabskritisk perspektiv

Opfattelsen af naturen er gennem tiderne knyttet sammen med centrale forestillinger om mennesket selv og dets kultur med tilhørende værdinormer. Naturen er blevet brugt både som et universelt etisk begreb (den naturlige tilstand), som et modbillede til kulturen, som et fællesbegreb for kultur og natur (kulturlandskabet), og som et økonomisk og økologisk begreb (forarbejdningen af naturen som produktion, og de deraf følgende økologiske ubalancer). Selvom der er en vis historisk udvikling i brugen af disse begreber, så optræder de side om side i dagens debat, hvor den produktionsorienterede naturopfattelse fører over i et økologisk naturbegreb – vi har ikke lov til at ødelægge naturen som eksistensgrundlag ikke blot for mennesker, men for hele kloden. Etik og produktion, naturvidenskab og humanisme, konfronteres således på nye måder i dagens debat, hvor de ikke alene fremstår som modsætninger, men også som hinandens forbundsfæller. Naturvidenskabelige målinger danner basis for både optimering af produktionen (f.eks. fiskeriet eller landbrugets gødning) og for overvågningen af naturens belastning (i form af fiskekvoter eller grænser for kvælstofudledning). De samme tal kan således ofte udnyttes og tolkes vidt forskelligt – naturvidenskaben alene kan

ikke bruges til at træffe et valg. Det betyder, at vurderingerne og holdningerne til udnyttelsen og beskyttelsen af miljøet, hvad enten vi taler om det naturlige miljø (luft, vand) eller det menneskeskabte (byerne, det åbne land), må baseres på holdninger. Når tallene har talt, bruger vi argumenter, som er knyttet til værdinormer som kan være politiske, etiske eller økonomiske, men ofte traditions- og erhvervsbestemte. Også videnskaben er underlagt sådanne samfundsmæssigt bestemte traditioner, eller paradigmer, på et mere alment niveau.

Denne udvikling, der på afgørende vis har præget miljøpolitikken og befolkningens holdninger gennem de sidste 20 år, har kun været genstand for begrænset videnskabelig refleksion og analyse. De traditionelle videnskabelige discipliner har i stedet været mobiliseret som deltagere i udviklingen for det ene eller det andet synspunkt, f.eks. i form af sektorforskning.

For at forstå disse udviklinger og variationer i forholdet mellem natur og kultur, menneske og natur, vil det være en væsentlig opgave kritisk at analysere sammenhængen mellem etik, kosmologier/værdinormer og videnskabsfilosofi, både i et historisk og i et nutidigt perspektiv. Der er herunder behov for en analyse af den transformation den aktuelle filosofi, videnskabsteori og politikdannelse er inde i. Det vil sige en analyse af de begreber, som for tiden anvendes i økologien, antropologien, historieforskningen og æstetikken. Begrundelsen herfor er, at inden man retter søgelyset mod konkrete analyser, af f.eks. natursyn, er det nødvendigt at forstå baggrunden for den nuværende forskningstradition og dens behandling af disse emner. Har man f.eks. ukritisk reproduceret en traditionel opfattelse af natur/kultur relationen, eller har man formået at sætte denne til kritisk debat, historisk, videnskabsteoretisk og ideologisk?

Forslag til emner i øvrigt:

- natursynet i de førindustrielle civilisationer
- natursyn og samfundsfilosofi (historisk set og i dag)

Menneske og natur i det moderne samfund. Natur- og miljøbevidsthedens urbanisering

En traditionel modstilling er den mellem land- og bykulturens naturopfattelse, sådan som det udmøntes i modsætningen mellem fredning i form af »naturreserver« for bybefolkningen overfor landbrugets historisk baserede opfattelse af landskabet som et kultur- og produktionslandskab. Meget tyder imidlertid på, at denne modstilling er under opbrud. Landbefolkningen orienterer sig i stigende grad efter »urbane« normer, mens bybefolkningen måske i højere grad lægger vægt på at opleve naturen som en helhed, snarere end i reserver. Bag modstillingen mellem land og by gemmer der sig således i et historisk perspektiv en betydelig påvirkning begge veje, men nok især en stigende urbanisering af landbrugskulturen og dens ideologi. Storbyen har de sidste 150 år været stedet for kultursammenstød og kulturforandringer, gennem sammenstød mellem befolkningsgrupper, som har øvet indflydelse på alle sider af det moderne menneske og domineret livsformerne udenfor byen selv. Denne urbanisering, ikke blot af vore forestillinger, men også af landet og landbruget selv, er imidlertid foregået selektivt, ofte i spring, således at der kan forekomme modsætninger mellem by og land, som, skønt de er samtidige, er udtryk for forskellige tidsperioder.

Det vil være en væsentlig opgave at analysere de forskellige sider af denne udvikling, lige fra sociologisk holdningsprægede undersøgelser til analyser af brydningerne som de kommer til udtryk i litteratur, kunst, arkitektur, herunder også havearkitektur, til udformningen og brugen af landskabet selv.

Også fremkomsten af miljøbevægelserne er en væsentlig del af denne udvikling, og bør som sådan analyseres både som »bevægelse«, som »ideologi« (natursyn), og som politikskaber. Nutidens miljøvækkelse og undergangsprofetier bør kunne sammenlignes med tidligere tiders religiøse massebevægelser, og deres fremtidige betydning kan måske »profeteres« på grundlag heraf. Som andre eksempler på relevante projekter kunne nævnes:

- natursynets sociologi. En undersøgelse af forskellige befolkningsgruppers miljø- og naturopfattelse, stillet overfor planlægningens natursyn

- bykultur, byplanlægning og natursyn
- naturens centre og periferier. Er miljøbevidstheden underlagt de samme forestillinger om centre og periferier, der i øvrigt præger verden – politisk og økonomisk. Skalaen kan både være international og regional/lokal.

Menneske og natur i fremtiden. Et bæredygtigt samfund?

Såfremt et bæredygtigt samfund skal realiseres står vi overfor store og fundamentale ændringer i hele vor civilisation. Til en ny økonomisk og økologisk orden hører imidlertid også en ny kulturel »orden« – en ny bevidsthed om de værdier – kulturelt, historisk, socialt etc. – som vi bygger vore samfund op på. Det kan komme til at ændre på vore livsmønstre, vores historie og vores fremtid, og nogle mener at vi allerede er midt i denne proces. På den baggrund er der behov for en mere kritisk og overordnet forståelse af forholdet mellem natur, menneske og samfund. Det placerer fremtidsperspektivet centralt. Et sådant udgangspunkt må imidlertid tage afsæt i nutidens praksis og de ændringer der finder sted, for at kunne pejle sig ind på fremtiden, fordi fremtidens muligheder ligger latent i brugen og udviklingen af det som allerede findes på nye måder. Hvilke barrierer og hvilke potentialer findes i dag, hvilke bevidsthedsmæssige, sociale og strukturelle forhold bør fremmes for at realisere den politiske målsætning om et bæredygtigt samfund? Sådanne analyser bør omfatte hele spændingsfeltet fra interesse, bevidsthed (f.eks. om natursyn) til adfærd (praksis/handlinger). Og den bør også omhandle forholdet mellem individet, organisationerne og samfundet (de politiske strukturer).

Den internationale debat om fremtidens vækstparametre tillægger kultur afgørende betydning for økonomisk kreativitet. Meget tyder på, at vi vil opleve kulturelle værdier inddraget i økonomisk, politiske forhold i en grad vi ikke kender i dag, hvor naturmiljøet har været den bærende ideologi i miljøpolitikken. Hvorledes pejler vi os ind på denne udvikling i Danmark, og hvorledes hænger den sammen med andre »post moderne« ændringer henimod større historisk og kulturel bevidsthed – genopdagelse af traditionelle værdier og begreber fra århundredskiftet både i kunst, litteratur, arkitektur og videnskabsteori? Hvordan tolkes og evt. bruges disse ændrin-

ger til at fremme et bæredygtigt samfund med en tilsvarende bæredygtig ideologi?

Et væsentlig udgangspunkt må her være en undersøgelse af, hvorledes bevidstheden om natur og miljø bygges op i dagens samfund. Medierne, fra TV til skoleundervisning, spiller en væsentlig rolle for de begreber vi danner om miljø og natur. Det vil være oplagt at undersøge hvilke begrænsninger og muligheder der p.t. ligger i mediernes naturopfattelse – fra udenlandske natur- og miljøprogrammer til reklamer. Ligeledes vil det være nyttigt at undersøge hvilket natursyn og hvilken miljøbevidsthed der grundlægges i skolernes undervisning, således at miljøministeriet får et bedre samlet udgangspunkt for en fremtidig indsats på disse områder.

Andre relevante emner kunne være:

- natursyn, miljø og sundhed. En undersøgelse af hvordan vi opfatter os selv i forhold til naturen – dyr, jagt, forurening – og samspillet med opfattelsen af menneskets egen trivsel
- hverdagsressourcer, naturressourcer og miljø. Forskellige scenarier for hvordan man kan implementere en bæredygtig udvikling og hvilke konsekvenser det vil få
- visioner om et bæredygtigt samfund i forskellige sociale, politiske og videnskabelige kredse.